

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 6, 2017

Sayfa: 163-172

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[25-10-2017] – [15-11-2017]

Din-İktisat İlişkisi: Riba, Rehin ve Ekonomik İşlem Kavramları Üzerine Bir Deneme¹

Kahraman KALYONCU

Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Assoc.Prof. , Aksaray Univ. Faculty of Economics and Administrative Sciences
orcid.org/0000-0003-3745-3444
kkalyunc@aksaray.edu.tr

Hatice TUNCER

Doktora Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Postgraduate , Aksaray University Institute of Social Sciences
orcid.org/0000-0002-4697-5159
haticebiyik@gmail.com

Öz

Riba kavramı, İslam ile iktisat arasındaki ilişki ekonomik işlem üzerinden değerlendirilmektedir. İlk önce riba kavramının ekonomik işlem içindeki yeri ortaya konulmaya çalışılacak ve akabinde de ekonomik ilişkilerin devamlılığı için önemli bir kavram olan "rehin" konusunun yeri tartışılmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla rehinden doğan işlem şeklinin riba kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, yani rehin alan ile veren açısından oluşacak hizmet üretiminin riba ile benzer ve farklı yönlerinin olup olmadığının gösterilmesi amaçlanmaktadır. Kısaca, teorik bir yapıda şekillendirilen bu çalışmada, rehin konusu riba kavramı çerçevesinde araştırılarak ekonomik işlem noktasında değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam, ekonomi, ekonomik işlem, rehin, riba

Religion-Economics Relationship: An Evaluation within the Framework of the Concepts of Interest, Pledge and Economic Process

Abstract

The concept of interest, the relation between Islam and economy is evaluated in terms of economic transaction. Initially, the place of the concept of interest within economic transaction will be tried to be revealed and then the place of the pledge issue which is a crucial concept for continuity of economic relations will be tried to be discussed. Therefore, the aim is to show whether the type of process that stems from pledge is included in interest or not, so whether the production of service realised by pledgee and pledger has similar or different qualities with interest or not. Briefly, in this study which is shaped in a theoretical structure, pledge issue is evaluated at the point of economic transaction by being explored within the framework of the concept of interest.

Keywords: İslam, economy, economic process, pledge, interest

¹ Bu çalışma, Selanik-Aristoteles Üniversitesi'nde düzenlenen İkinci İktisadi ve İdari Bilimlerde Gelecek için Bilimsel İşbirliği Uluslararası Konferansı'nda sunulmuş ve revize edilmiştir.

Giriş

Hayatın içindeki haklar ve hukuksal konuların özünde ekonomi vardır; hayatın her alanında olduğu gibi bu konuya da değinen İslam dininin riba (genel kabul olarak ülkemizde faiz denilmekte), zekat, miras, mülkiyet, rızık, ticaret, kar gibi temel ekonomik konulara değinmediğini düşünmek mümkün değildir. Bunların içinde “riba” konusu yani faiz en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Faiz İslamiyet’ten önceki toplumlarda ticaretin önemli bir parçası olarak görülüp yaygın bir şekilde uygulama alanı bulmuştur. Ancak yarattığı fayda yanında doğurduğu sıkıntılar da söz konusudur. Kur’ an-ı Kerim’ de ve hadislerde “riba” olarak belirtilen yasak üzerindeki görüş ayrılıkları sürmektedir. Bu sebeple de, kavramsal açıdan geçmişteki hangi işlemlerle günümüzdeki hangi ekonomik işlemlerin bu kapsamda ya da değilin tespitinde zorlanılabileceğini söylemek yanlış olmasa gerektir.

Çalışmada, İslam dini içerisinde önemli bir yeri olan riba kavramı kapsamında, İslam ile iktisat arasındaki ilişkiyi ekonomik işlem üzerinden değerlendirmek amaçlanmıştır. İlk önce ekonomik işlem kavramı, daha sonra ise kredi ve riba kavramları anlatılarak ekonomik işlem ile ilişkisi üzerinde durulacaktır. Son olarak ise İslam’da ekonomik ilişkilerin devamlılığı için önemli bir kavram olan “rehin” konusunun yeri araştırılacaktır. Burada sadece kavramların ilgisi araştırılmak istenmektedir. Odaklanılan konu ise rehinle gerçekleşen işlemi, ekonomik işlem noktasında incelemektir. Borç almaktan farklı mıdır, eğer farklı ise farkı nedir, rehin ne şekilde gerçekleşir ve borç alma- rehin işlemleri arasındaki sonuçlar açısından ne gibi farklar olduğunu iktisat biliminin araçları açısından değerlendirmek amaçlanmaktadır. Ayrıca burada rehinden doğan işlem şeklinin riba kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin, yani rehin alan ile veren açısından oluşacak hizmet üretiminin riba ile benzer ve farklı yönlerinin olup olmadığının gösterilmesi arzulanmaktadır. Kısaca, teorik yapıda şekillendirilecek olan bu çalışmada, rehin konusu riba kavramı çerçevesinde araştırılarak ekonomik işlem noktasında değerlendirilecektir.

1. Ekonomik İşlem

Ekonomi² sözcüğü bir bilim dalının adı olmakla birlikte tasarruf anlamında da kullanılmaktadır. İnsanların ihtiyaçları sınırsız olup buna karşılık imkanları ise sınırlıdır, örneğin bir insanın günü 24 saat ile sınırlıdır. Ekonomi, bu sınırsız ihtiyaçlarla sınırlı imkanları birbirine uyarlama işidir (Eğilmez, 2012: 11). Bu uyarlama işi de gündelik dilde tercih olarak ifade edilirken, ekonomi dilinde ise en önemli kavramlardan biri olan “alternatif maliyet” ya da “fırsat maliyeti” kavramıyla tanımlanır. Bir şeyi diğerine

² İktisat bir anlamı ile tasarruf demektir. Yani tasarruf sözcük anlamı olarak (bir şeyi) dilediği biçimde kullanma yetkisi, kullanım ya da parayı ya da tüketilecek herhangi bir şeyi dikkatli kullanma, idareli harcama. Kaldı ki kullanılabilir gelirler veri iken bireyler bu gelirleri ya tüketim ya da tasarruf şeklinde kullanmaktadırlar. Tasarruflar gelirin harcanmayan kısmıdır. Gelirin tüketilmeyen kısmı olan tasarruflar üzerinde faiz hadleri ve fiyatların da etkisi bulunmaktadır. Ya da üretilen ürünün kullanılmayan kısmı olarak tanımlanmaktadır.

önceliklemek fırsat maliyeti demektir. Ekonomi, insanların yaşamlarını nasıl sürdüreceklarını, yiyecek, barınak, giyecek ve bu dünyanın diğer nimetlerini ve konforlarını nasıl temin edebileceklerini incelerken ihtiyaçların şiddetine bakarak (Parasız, 2006: 5) kararlarını “marjinal fayda” ve “azalan verimler yasası” kavramları ile karar vereceklerdir. Yani, şiddeti en üst sırada olan ihtiyaç kendine en yakın olana tercih edilecek ve ikinci sırada tercih edilen ilk sırada olanın fırsat maliyeti olacaktır. Böylece, ilk sırada tercih edilen ihtiyacın birer birim şeklinde giderilmesi ile şiddeti azalacak, marjinal faydası düşecek yani azalan verimler yasası gerçekleşmiş olacaktır. Bu durumda da ikincil tercihin faydası ilk tercihinden yüksek olduğunda ikincil durumdaki ihtiyaçta giderilmeye başlamış olacaktır.

Ekonomi dilinde işlem maliyeti bir ürünün ya da hizmetin üretimindeki tüm aşamaları kapsayabileceği gibi ürün ve hizmetlerin el değiştirmesindeki “al-ver” kavramlarında da kendini gösterir. Kısaca, tüm karmaşıklığına rağmen ekonomi bir anlamda sadeleştirildiğinde “al-ver” işlemlerinden oluşan sade bir mekanizmadır.. Bu “al, ver” işlemleri “nakit” veya “kredili”³ işlemler olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilebilir. İnsanlık açısından nakit işlem kredili sistemden sonra gerçekleşmiş olması çok daha gerçekçidir çünkü hala günümüzde aile içi ya da komşuluk ilişkileri krediye yani diğer adı ile borca dayalıdır. Bu iki kavram doğal olarak işlem aşamaları açısından farklılık arz ederler.

Nakit ekonomisinde (takas ekonomisi mantığında da mala karşı başka bir mal) alınan mal ve hizmetin karşılığı aynı anda karşılıklı olarak verilmiş olur. Ancak kredili yani vadeli durumda ise (takas ekonomisi kapsamında alınan malın karşılığı anlaşma kapsamında ileri bir tarihte sağlanmış olur) mal veya hizmet verilir karşılığında verilen her ne ise (söz, belge gibi) günü geldiğinde mal veya hizmeti sağlayana aktarılmış olur. Rehin işlemlerinde de böyle bir işlem söz konusudur.

Bu kredili ya da rehin işlemi şekil açısından iki aşamalı işlem yerine üç aşamalı işlem olduğundan yapılması aynı zamanda toplumsal ve bireysel açılardan farklılık yaratmaktadır. Şöyle ki, paranın keşfinden sonraki dönemde⁴ parasız bir kredili ekonominin varsayımı altında yani nakit işlemlerde ekonomi verimlilik artışı üzerine bina edilmiştir. Kredili dediğimiz işlemlerde ise kısa ve uzun vadeli kredili işlem olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Kredili işlem gerçekleştiği zaman kredi yaratıldığı anda borç demektir, yani borç kavramı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Nakit ve kredili olmak üzere iki ana eksende gerçekleşen ekonomik işlemleri kısa ve uzun vadeli kredilendirme nedeni ile ekonomiyi üç temel üzerine inşa etmek mümkündür. Bu temeller bir bütün olarak düşünüldüğünde ekonomik hareketleri izlemek daha kolay olmaktadır.

Nakti parasal işleme göre kredi, işlem olarak bir fazla aşama gerektirmektedir. Belki de bu nedenden dolayı ekonominin en büyük ve en oynak kısmını oluşturan kredi, ekonominin çok önemli fakat en az anlaşılabilen parçası durumundadır. Alıcıların ve satıcıların piyasaya gitmesi gibi, borç veren ve borçlu da aynı şekilde işlem yapmaktadır. Borç

³ Kredisiz bir ekonomi kavramsal açıdan mümkün değilse de burada para ile olan aynı anlı dönüşüm ve vadeli parasal borçlanmayı ifade etmekteyiz.

⁴ Para öncesi ekonomi yani kredili ekonomi ayrıca incelenmesi gereken bir durumdur. Şimdilik çalışmanın kapsamı dışındadır.

verenler, genellikle daha fazla para kazanma arzusunda iken, borçlular ise genellikle bir ev veya araba gibi paralarının yetmediği bir şeyi satın alma ya da yeni bir iş kurma gibi bir şeye yatırım yapma arzusunda olabilirler. Kredi hem borç verenin hem de borçlunun istediklerinin olmasına yardımcı olan bir mekanizmadır.

Bu mekanizma ile borçlular, anapara olarak adlandırılan ödünç aldıkları miktarı ve buna ilave “faiz” denen bir ek miktarı geri ödemek için söz vermektedir. Dolayısıyla şimdi daha fazla harcayabilmesi daha sonra gelirinden borç artı o borcun faizini ödemesi sebebi ile bireysel hayatlarının yanında toplumsal olarakta bir dalgalanmayı başlatmış olmaktadır. Birey açısından 7 ila 10 yıl kadar bir aralık sözkonusu iken, toplumsal anlamda 75 ila 100 yıllık bir süreyi kapsayabilmektedir. Kısaca nakit ekonomisinde elindeki kadar harcayabilirken bir diğer ifade ile birey daha fazla harcayabilmek için daha fazla üretmek zorunda kalacaktır. Bunu da ya daha fazla çalışarak ya da verimliliğini artırarak gerçekleştirecektir. Ancak kredili ekonomide ise başkasının birikimi ile daha fazla harcamayabilecek birey bu harcamayı yapabilmek için ileride ana paraya bir ek ödeme sözü vermek durumundadır. Eğer kişi borç yani kredi alabilmişse harcamalarını verimliliğini artırmadan da yapabilecektir. Yani gelirinden fazla harcayabilecek ve bu harcama ile önceki dönemlerine göre önceleri bir şıçrama söz konusu olurken daha sonra ise ödeme gerçekleşeceğinden gelirinin (gelirin artmadığı varsayımı altında) bir kısmını anaparaya ve anaparanın faizine ayıracağından dolayı ilk durumundan daha aşağı bir seviyede yaşamını sürdürmek durumunda kalacaktır. Tüm bu süreç yani önce bir artışla başlayan bir dalgalanma sonra eski seviyeye geri dönüş ve bundan sonra da daha aşağıda olmaktadır (Dalio, How The Economic Machine Works in 30 Minutes).

2. Kredi Kavramı ve Riba İlişkisi

Anaparanın ve faizin geri ödenmesi için gerekli para, mal ve hizmet satışıyla veya yeni borçlanmayla elde edilebilir. Paranın her kullanımında aslında “satın aldığuma eş değerde bir mal ya da bir hizmet sundum” garantisinde bulunmaktadır. Her borç alınışında, gelecekte buna eş değer bir mal veya hizmet sunulacağı söylenmiş olmaktadır. Bu gereksinmelerin yalnızca mekanlar ve meslekler ötesinde değil, zaman ötesinde de buluşturulmasına olanak sunduğundan herkesin yararınadır. Krediyeye⁵ dayalı para, şu andaki

⁵ Burada kredi kavramını farklı şekillerde tanımlamak mümkündür. Latince’ de “inanma”, “güvenme” anlamına gelen kredi, “crede” sözcüğünden oluşmaktadır. Bu sözcük “saygınlık, itibar” gibi anlamlara da karşılık gelmektedir. Kredi genel olarak; “belirli bir süre sonra ödeme vaadi ile mal, hizmet ve para cinsinden satın alma gücünün sağlanması veya var olan satın alma gücünün belirli bir zaman sonra geri alınmak üzere başka bir kimseye devredilmesi” olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre ise kredi; taraflardan birinin, diğer tarafa fonlarını karşılık isteyerek ya da istemeyerek kiralamaı kabul ettiği finansal veya ticari bir işlemdir. Kısaca kredi; “para ile ödeme vadinin değiştirilmesi” olarak tanımlanmaktadır (Balkaş, 2004: 4). Kredi işlemlerinde, krediyi veren ve alan olmak üzere işlemi gerçekleştiren iki taraf bulunmaktadır. Krediyi veren taraf elindeki kaynağı gelecekte ortaya çıkacak olan bir ödeme vaadi ile değiştirirken; krediyi alan

malları gelecekteki mallarla değiş tokuş etmektir. Bu durum řu anda alıp; gelecekte vermektir. Burada řu anda alınıp gelecekte geri verilende değil, asıl sorun gelecekte geri verilene ek olarak verilen faizle birlikte ortaya çıkmaktadır. Her yeni paraya faizli borcun eşlik etmesi nedeniyle borç miktarı, mevcut para miktarının üzerine çıkmaktadır. Paranın yetersiz olması sonucu herkes rekabete zorlanıp, kıtlık sorunu gündeme gelmektedir (Eisenstein, 2012: 98)..

Bir işlemde bir şey almak için bir şey vermek zorundasınız ve ne kadar aldığınız ne kadar ürettiğinize bağlıdır. Zamanla alınan eğitimin, bilgi birikiminin yaşam standartlarımızı yükseltmesine “verimlilik artışı” denilmektedir. Yaratıcı ve çalışkan olanlar verimliliklerini ve yaşam standartlarını, kayıtsız ve tembel olanlardan daha hızlı artırmaktadır. Bu durum kısa vadede çok da önemli değilken, uzun vadede çok önemlidir. Fakat kredi kısa vadede daha önemlidir. Çünkü verimlilik artışı çok hızlı değişmeler olmadığı için ekonomik dalgalanmaların temel sebebini oluşturmamaktadır. Dalgalanmada temel sebeplerden biri borçtur –bu borçlandığımız zaman ürettiğimizden daha fazla tüketmemize izin verip borcu geri öderken birey olarak bizi ürettiğimizden daha az tüketmeye zorlamaktadır⁶. Çünkü bir borçlu kredi aldığında, harcamalarını artırabilmektedir. Kredili ekonomide alınan borca karşılık fazladan bir ödeme söz konusudur ki iktisatta bu durum “faiz” olarak ifade edilirken, İslam dini kapsamında ise “riba” olarak ifade edilmektedir.

“Faiz” kavramının farklı şekillerde iktisadi tanımları mevcuttur. Faiz, sermaye kullanımının karşılığında ödenen bedel veya sermayenin kirası demektir. Bir başka tanıma göre ise faiz “ödünç alınmış paranın kirası” olarak belirtilmektedir. Birey anlamında ise bugünün harcamasını geleceğe aktarma olarak ifade edilebilir.

İktisatçılar, faiz konusunu ele alırken zaman tercihi yaklaşımı, mahrumiyet yaklaşımı, likidite tercihi yaklaşımı ve fırsat maliyeti yaklaşımı olmak üzere çeşitli yaklaşımlar sunmaktadırlar. Zaman tercihi yaklaşımındaki tema, şimdiki zamanın gelecek zamana olan teknik üstünlüğü sebebiyle insanların řu an kullanmaktan vazgeçtikleri, faydasını erteledikleri fonlarına karşı hak ettikleri bedel, faizdir. Mahrumiyet yaklaşımında, insanların ellerindeki fonlarla yapabilecekleri tüketimi yapmayıp bu tüketimden vazgeçmeleriyle mahrum kaldıkları faydaya bedel olarak faiz istenilmektedir. Likidite tercihi yaklaşımında ise faiz, bireylerin borç vermeleri halinde paralarının istedikleri zaman kullanılamayacak hale gelmesi nedeniyle paranın likiditesinden vazgeçmenin karşılığında istenen bir bedeldir. Fırsat maliyeti veya alternatif maliyet yaklaşımında ise bireylerin borç verdikleri para ile borç vermek yerine yapabilecekleri bir yatırıma karşılık elde etmeleri olası olan kazanca karşılık faiz istenilmektedir (Darçın, 2007: 13).

taraf ise bu ödeme vadedinde bulunarak kredi verenin arz ettiği kaynakları vade süresi boyunca kullanmaktadır. Bu anlamda kredi; kullanılmayan paranın gelecekte satın alabileceği mal ve hizmetleri, bugünden satın alabilme imkanı yaratarak ekonomideki işlem hacmini genişletmektedir (Balkaş, a.g.e.).

⁶ Peki, kredisiz bir ekonomi düşünülebilir mi? Kredi neden bu kadar önemlidir? Soruları çalışmanın kapsamı dışındadır.

Bu noktada faiz iktisadi dilde farklı türleri olsa da sonuçta piyasada oluşan herhangi bir mal veya hizmetin fiyatından farklı değildir. Ancak, İslam dininin takipçileri açısından ise en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Faiz İslamiyet’ ten önceki toplumlarda ticaretin önemli bir parçası olarak görülüp yaygın bir şekilde uygulama alanı bulmuştur. Ancak toplumda doğurduğu ekonomik ve sosyal sıkıntılar nedeniyle yasaklanmıştır. Kur’ an-ı Kerim’ de ve hadislerde “riba” olarak belirtilen bu yasak kesin olmakla birlikte kapsamı ve “faiz” ile “riba” nın tamamen aynı kavramlar olup olmadığı konusunda görüş ayrılıkları sürmektedir.

Kur’an’da “riba” olarak verilen bu kavram sözlük anlamı olarak “artma, çoğalma, şişme” demektir. Arapçada “riba”, Türkçedeki “faiz” anlamında kullanıldığı gibi, bir hukuk terimi olarak ise değiş-tokuş sözleşmelerinde taraflardan birinin hakkı kabul edilen ve sözleşme esnasında şart koşulan “karşılıksız fazlalık” anlamında kullanılmaktadır. Yani riba sadece parasal işlemlerdeki artmaları, çoğalmaları, şişmeleri değil; mal takası işlemlerindeki artmaları, çoğalmaları, şişmeleri de ifade etmektedir (Yılmaz, 2013: 117). Borç mukabilinde alınan önceden belirlenmiş bir fazlalığı, anaparada meydana gelen artışı ifade etmektedir.

Bu artışı, ticaretteki artıştan ayıran asıl nokta ise üstlenilen risk faktörüdür. Ticarete iki taraf da üstlendiği riske karşılık kâr elde ederken faizli bir işlemde risk tamamen borçlanan tarafın üzerindedir. Örneğin; bir malın kiraya verilmesinde, sözleşmeye konu olan malın taşıdığı hasar riski kiraya veren tarafın üzerine yüklenmektedir. Faizli bir işlemde ise çalınma, kaybolma gibi tüm riskleri parayı ödünç alan taraf üstlenmektedir. Kur’an’da riba yiyenlerin şeytan çarpmış gibi cehennemlik olacağı belirtilmektedir. Bakara Suresi’nin 275, 276, 278 ve 279. ayetleri ribayla ilgilidir. Kur’an-ı Kerim’de beş yerde riba meselesinden bahsedilmektedir. Riba tarif edilmez, ancak haram olduğu belirtilmektedir. Müslim ve Ebu Davut’taki Hadis-i Şerife göre, altında, gümüşte, hurmada, buğdayda, arpada ve tuzda riba aranmalıdır. O dönemde para altın ve gümüş olduğu için buradan kıyasla “parayla para kazanmak” haram kılınmıştır (Hekimoğlu İsmail, 2011: 138-139).

Kur’an’ın yasakladığı ribanın, Cahiliye Dönemi’nde görülen ve borçluyu belirlenen sürede birikmiş faiziyle birlikte anaparayı geri ödeyemeyecek duruma düşüren, borcun katlanması şeklinde uygulanan riba yani tefecilik boyutunda bir riba olduğu bazı düşünürlerce vurgulanmıştır. Diğer riba türlerinin⁷ bu yasak içinde olmadığını ifade etmişlerdir. İslam’ın ilk dönemlerinden günümüze kadar birçok İslam aliminin görüşüne göre, riba yasağındaki amaç, sosyal zararları olan finansal uygulamaları önlemek yönündedir. İslam iktisatçıları bu noktada faiz yasağını salt Kur’an’ın yasak kıldığı iddiasının ötesinde haklı gösterecek argüman arayışında büyük gayret göstererek şu görüşü benimsemişlerdir: Risk üstlenmeden para kazanmak haksızlıktır⁸. Risksiz kazanç kavramının esası ne olursa olsun

⁷ Rahman (1964), riba kavramını detaylı bir şekilde tanımlayarak, ribayı banka faizinden ayrı tutmuştur. Kur’an-ı Kerim’de ribayı yasaklayan ayetlerin kronolojik bir şekilde vahiy edilerek, Kur’an’ın açık ifadesinin “Sürekli iki katına çıkan riba kullanmayınız” olduğunu ifade etmiştir.

⁸ Kumar kavramı ise tam olarak riskle alakalıdır, yani konuyu açmak belki de sadece riskle ilgili değildir.

burada bahsedilen görüşün temel noktası, kazancın ancak bir riske karşılık geldiğinde meşru olduğudur. Bu nedenle bankacılığın faizi reddederek risk ve kazancı beraberce paylaşma esasına dayanması gerekmektedir (Darçın, 2007: 14-15).

Rahman (1964: 5) te ribayı net bir şekilde yasaklayan ayetleri kronolojik sıraya göre inceleyerek, şu sonuca ulaşabileceğini belirtmektedir:

- i) İslamiyet öncesi dönemde riba yüksek faiz işlemi yoluyla toplam tutarın ikiye ve tekrar ikiye katlanmasını sağlayan bir sistemdi;
- ii) Toplam tutarı ikiye katlayan ve tekrar katlayan bu işlem nedeniyle Kur'an, ribayı adil bir ticari işlem türü olarak kabul etmeyi reddetti ve
- iii) Ticari kâra izin vermesinin yanında vurgunculuğa karşı çıkan Kur'an işbirliği ruhunu teşvik etti.

Diğer taraftan günümüzde faiz konusuna ilişkin tartışmalarda Kur'an'da yasaklanan uygulamanın faiz (riba) değil, tefeci riba olduğu; her ribanın faiz ancak her faizin riba olmadığı, ribanın tefecilik olduğu yönünde görüşler öne sürülmektedir. Ribadan farklı olarak, kimi mezheplerde caiz görülen, zaruret halinde –dinen– hileli yollardan gidilerek meşru sayılan ve kimi fıkıh alimlerinin fetvalarına dayanılarak helalliği savunulan faiz türünden bahsedilenler de bulunmaktadır. Bu görüşü savunanlara göre aynı zamanda enflasyon kadar faizin de dinen sakınca taşımayacağı öne sürülmektedir. Faize dinen meşruiyet kazandırma çabaları kapsamında ileri sürülen bir görüş de Al-i İmran Suresi 130. Ayette geçen “Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin” ifadesine dayanarak faizin yalnızca kat kat olanının yasaklandığı ve buna karşılık yüzde olarak artan faizin haram hükmüne girmediğidir. Bu görüş tefsir alanındaki otoritelerden olan Mısırlı ilahiyatçı Seyyid Kutub tarafından şöyle reddedilmektedir: “Kat kat artan ifadesi haramlığın şartı değil, mevcut uygulamanın sıfatıdır. Bakara suresindeki ‘faizden arta kalanı terk edin’ (Bakara 275-281) hiçbir şeklini istisna etmeksizin kati olarak faizi haram kılmaktadır” dedikten sonra kat kat artış sıfatına ilişkin olarak izahatta bulunmaktadır. Buna göre yasaklanan bu sıfat sadece Arap yarımadasında Cahiliye Dönemindeki faizci uygulamayla ilgili olmayıp oranı ne olursa olsun faizli muamelelerin bulunduğu her yer için geçerlidir. Faiz, bir taraftan çok yönlü, diğer yandan sürekli bir muamele olduğu için şüphesiz zaman geçtikçe kat kat artacaktır. Yine aynı eserde Seyyid Kutub, faiz ile riba arasında bahsedilen türden bir ayrımı kabul etmemekte, faizin bütün çeşitlerinin dinen yasaklandığını, faiz türleriyle birlikte izah etmektedir. Kutub’un eserinde yer verdiği hadislerde de faiz türlerinden nesie faizinde temel nokta verilen borcun vadeye göre artmasıdır. Fadl faizinde ise aynı tür malın değişimindeki miktarca fark, yasağa esas oluşturmaktadır (Darçın, 2007: 14-15).

Faizi ribadan ayırarak mübahlaştıran görüş, ribanın fahiş bir artış veya tefecilik yönlerinin bulunması temeline dayandırılmaktadır. Bu özellikler faizin haram kılınmasındaki asıl neden kabul edilirse, bunların ortadan kalkması ribanın mübahlaşması sonucunu ortaya çıkaracaktır. Ancak İslam hukukçularının çoğu faizin her türünün haram ve faiz yasağına esas teşkil eden noktanın fahiş artış değil vadeye göre borca eklenen fazlalık olduğu konusunda hemfikirlerdir. Burada tartışılan nokta hangi işlemin dinen faiz olup hangi işlemin olmadığı konusundadır. Şöyle ki hukuken temerrüt faizi olarak adlandırılan zararın tazmini, dinen faiz olarak kabul edilmemektedir (Darçın, 2007: 22).

3. Rehin

Rehin de riba gibi bir vadeli işlem türüdür. Peygamber'in zırhını rehin vermesi ve hatta alamadan vefat etmesi⁹ bu konuyu gündemimize getirmektedir. Riba, bir vadeli işlem türü, dinen yasaklanmasına rağmen, ödünç alıp vermek hayatın kaçınılmaz unsurlarındandır. Peki bu ikisi arasındaki ortak ve farklı nokta nedir? Karşılıklı hoşgörü kapsamındaki değiş tokuşlar ya da ödünç alış-verişleri dışındaki tüm ekonomik işlemlerde riba unsuru ile karşılaşılmaktadır. Ödünç vermenin bir türü olan ödünç alınan bir mal veya hizmete karşılık karşılığında verilen teminat konusu da bu kapsamda değerlendirilmelidir diye düşünmekteyiz. Bu tür ekonomik işlemlere de "rehin" denilmektedir.

İslam dini insanlar arasında ticarete, güvenlik amacıyla iktisadi ilişkilerin devamlılığı için çeşitli güvenlik akitleri koymuştur. Alacaklıya yapılacak ödemeyi belirli bir şey üzerinde teminat altına almaya yarayan bir sözleşme olan rehin de İslam dininin izin verdiği önemli bir güvenlik akdidir. Rehin verilecek şey kıymet biçilebilecek olan menkul veya gayrimenkul şeyler olabilmektedir.

Rehin sözleşmesine konu olan malın kural olarak satım akdine konu olan malda aranan özelliklere sahip olması gerekmektedir. Buna göre rehin edilecek mal sözleşme anında mevcut, teslimi mümkün ve Müslümanlar bakımından hukukî değere sahip olmalıdır. Alacaklar, menfaatler, sözleşme anında mevcut olmayan ve belirsizlik sebebiyle satışı câiz olmayan şeylerin rehin edilmesi mümkün değildir (Çalış ve Hacak, 2007: 539).

Rehin kavramı sözlükte sâbit ve devamlı olma, haps ve men etme; mutlak surette alıkoyma anlamlarına gelir. Bir fıkıh terimi olarak ise; değeri olan bir malı, bir borç veya hakkın alınmasını sağlamak için, hak elde edilinceye kadar elde tutma, hapsedmedir. Mecelle' de ise şöyle tarif edilmiştir: "Rehin, bir malı ondan mümkün olan bir hak karşılığında hapsedmek ve alıkoymaktır" (Döndüren, 2012: 524).

İslâmiyet' ten önce Arap toplumunda rehin uygulaması bulunmaktaydı. Ancak vadesi gelen borç ödenmezse rehin alan rehnedilen şeyi sahiplenebiliyordu. İslâm ile rehin akdi müessesesi islâh edilerek her iki tarafın da hakları sağlam esaslara bağlanmıştır. Borç vadesinde ödenmediği takdirde, rehinin kendiliğinden rehin alanın mülkiyetine geçeceği âdeti yasaklanmıştır (Döndüren, 2012: a.g.e.).

Rehin akdi gereği rehin verilen şey borç ödeninceye kadar alacaklının elinde kalma hakkı vermektedir. Rehin, eğer borçlu vadesinde borcunu ödeyemezse, alacaklıya rehin edilen malı sattırarak alacağını almasını sağlamaktadır.

Rehin akdi, rehinin belli bir süre rehin alanın elinde bulunmasını gerektirir. Bu süre içerisinde rehinin kullanılması, gelir ve semerelerinden yararlanılması hakkı doğmaktadır. Peki, bu hak kime aittir? Örneğin, rehin bir hayvan ise sütü, yünü; bir gayrimenkul ise kira geliri; arazi ise, meyve ve

⁹ Bu konudaki rivâyetler, borcu ödeyemeden Resûlullah'ın vefat ettiğini, Hz. Ebû Bekr'in parayı ödeyerek zırhı rehinden kurtardığını ve Hz. Ali'ye teslim ettiğini belirtmektedir. Fakat, ölmeden önce borcu ödeyerek zırhı geri aldığı da rivâyet edilmiştir. Bu rivâyet zayıftır (URL-2).

ürünler söz konusu olunca, bu ürünleri kullanma hakkı sorun olmaktadır. Çünkü rehin akdi bir borcu teminata bağlamak için yapılmaktadır. Yani ortada bir borç olup, rehin de buna karşılık olarak verilmektedir. İslâm hukukunda borç karşılığı herhangi bir menfaatin sağlanması riba sayıldığına göre bu durumda rehin hakkı sahibinin bu gelirlerden yararlanması riba kapsamına girer mi? Bu durumu rehin alan ve rehin veren bakımından araştırarak değerlendirebiliriz (Döndüren, 2012: 529).

Rehin alan rehini, rehin verenin rızası ile kullanabilmektedir. Rehinin meyve, süt gibi gelirlerinden faydalanabilmektedir. Bu konuda Ebû Hüreyre (r.a) Rasulullah (s.a.s.)' in "Binek hayvanı rehin bırakıldığında bakım masrafı karşılığında binilir. Sağmal hayvan da rehin bırakıldığında bakım masrafı karşılığı olarak sütü içilir. Bakım masrafı binene ve sütünü içene aittir" buyurduğunu demiştir (Sahih-i Buhari, 2013: 1.Cilt, 518). Bu hadiste rehinin masraflarının gerekli oluşu, faydalanana bağlanmıştır.

Rehin veren açısından baktığımızda Hanefilere göre, rehin alanın izni olmadığı sürece rehin verenin rehinden yararlanması caiz değildir. Rehin eğer bir hayvan ise süt, yün ve gücünden yararlanması; ev ise oturması veya bunu kiraya verip kira gelirinden faydalanması; elbise ise, giymesi rehin alanın izni olmadıkça caiz olmaz. Gerçi rehinin geliri varsa bu, rehin verenin haklarından. Bunlar, borcun ödeme tarihine kadar mevcut kalırsa rehine ilave edilerek borçtan hisseleri oranında hesaba katılır. Vade tarihinden önce helak olursa, borçtan bir şey düşülmez. Bunların rehin alana tazmini de gerekmez. Çünkü rehinin süt, yün ve meyve gibi ilaveleri, rehin hakkı sahibi nezdinde emânet hükümlerine tabidir (URL-1).

Kur' ân-ı Kerim' de Bakara Suresi 283. Ayette: "kabzedilmiş rehinler de yeter" buyrulmaktadır. Ayet, rehin hakkı sahibinin, rehini kabz hakkının bulunduğu göstermektedir. Yani, rehin alanın rehin üzerinde hapis hakkı vardır. Bu hak borcun tamamı ödeninceye kadar da devam eder. Rehin verenin, rehini geri alıp kullanması ve bundan yararlanma hakkının tanınması kabza ve rehin alanın hapis hakkına engel olmaktadır. Kabz gerçekleşmediği zaman da rehin tamamlanmış sayılmaz. Bu durumda semerelerden yararlanma da söz konusu değildir. Ancak karz-ı hasen¹⁰ olarak verilen bir meblağ karşılığında alınan rehinin semerelerinden yararlanmak rehin akdi sırasında şart koşulmuşsa, bu bir çeşit riba sayılacağı için mekruh görülmüştür. Rehin akdi sırasında şart koşulmayıp da rehin verenin izniyle bunlardan yararlanmakta dinî bakımından bir sakınca görülmemiştir (Döndüren, 2012: 530).

4. Sonuç

Ekonomi aslında görülen bu şablondan çok daha karmaşıktır. Çalışmada ekonomik işlemi; faiz, kredi, rehin gibi önemli konularda inceleyerek İslami açıdan değerlendirip İslam ekonomisinin esasları tespit etmeye çalışıldı. İslam dininin hem ekonomik hem de hukuki yönü bulunmaktadır. Ekonomik açıdan İslam' da alışveriş helal; faiz ise karşılıksız olan fazlalık olduğu için ayet ve hadislerde haram kılınmıştır.

Bir ekonomik işlem olan riba aynı zamanda rehin kavramında da karşımıza çıkmaktadır. Hukuki açıdan rehinin ekonomik işlemle ilgisi açık olmakla

¹⁰ Kelime anlamı en güzel borç demektir. Karz-ı hasen, Yüce Allah'ın rızasını kazanmak için sahip olduğu mal ve imkanlardan muhtaçlara vermeye denir.

birlikte ribayla ilişkisi de rehin verilen şeye bağlı olarak yani borçtan ortaya çıkmaktadır. Çalışmada özellikle rehin işlemine dikkat çekerek direkt alım-satımdan farkı yani iki aşamalı bir işlem yerine alım-rehin-satım şeklinde üç aşamalı bir işlem olduğu fark ettirmek istenmesinin yanında rehininde borç kapsamında olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

Balkaş, Kaan, “Kredi Kavramı ve Sektör Kredilerine Göre Türkiye’deki Belli Başlı Sektörlerin Analizi” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2004.

Çalış, Halit ve Hacak, Hasan, *Rehin*, DIA, İstanbul, 34. Cilt, s. 538-542, 2007.

Dalio, Ray, How the Economic Machine Works in 30 Minutes.
<http://www.economicprinciples.org/> [Erişim Tarihi: 13.06.2017].

Darçın, Ahmet Cüneyt, “Özel Finans Kurumlarının Katılım Bankalarına Dönüşümünün Sebepleri ve Sonuçları” Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finansman Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları. Eğilmez, Mahfi (2012). *Kolay Ekonomi* (3. Basım). Remzi Kitabevi, 213 s., 2012.

Eisenstein, Charles, *Kutsal Ekonomi Geçiş Çağında Para, Armağan ve Toplum* (1. Baskı). Çev: Sinem Gül, İstanbul: Okuyan us Yayınları, 375 S., 2012.

Hekimoğlu, İsmail (Ömer Okçu), *Müslüman ve Para* (15. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

Parasız, M. İlker, *İktisada Giriş* (8. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi, 2006.

Rahman, Fazlur, *Riba and Interest*. Islamic Studies (Karachi) 3(1), 1964.

Sahîh-i Buhârî, *Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh*. Çev: Abdullah Feyzi Kocaer. Turkuvaz Matbaacılık, 1. Cilt, 2013.

URL-1: <http://samil.ihya.org/ansiklopedi/rehin.html> [Erişim Tarihi: 13.06.2017].

URL-2:<https://sorularlailamiyet.com/zengin-sahabeler-oldugu-halde-neden-peygamberimiz-sav-vefat-ettiginde-zirhi-bir-yahudide-rehin>
[Erişim Tarihi: 13.06.2017].

Yılmaz, Hakkı ve Yunak, Eliaçık, R. İhsan; Erdem, Eren, *İslam ve Kapitalizm*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 213 s., 2013.

